

JUONTAJA, SPEAKERI, KUULUTTAJA, JOHDATTELIJA, CHATSISKO...

Rakkaalla juontajalla on monta nimeä

Tarinan mukaan Suomen ensimmäinen radioselostus tehtiin syksyllä 1925 Tampereella. Tämä tapahtui vuotta ennen Yleisradion perustamista, jolloin Suomessa toimi radioharrastajien ylläpitämiä paikallisia lähetyksasemia. Radioharrastaja, insinööri Arvi Hauvonen radioi kuulijoille äänilevymusiikkia Tampereen Radioyhdistyksen asemalta, jonka pieni rakennus seiso i aivan Tammerkosken ääressä. Kun Hauvonen eräänä päivänä näki naisen hyppäävän veteen, hän keskeytti musiikkilähetyksen ja ryhtyi selostamaan näkemäänsä. Tarina kertoo, että eetterisanoman havahduttamana kosken partaalle kertyi tiheä ihmisjoukko. Nainen onnistuttiin pelastamaan. (Salomaa 1989, 248; Saarenheimo 1995, 61.)

Käsillä olevan *Lähikuvan* juontajuus-numeron kannalta ei ole keskeistä, onko kyseinen tapahtuma todella ensimmäinen radioselostus tai voiko Hauvosta pitää varhaisena radiojuontajana. Tärkeää ei myöskään ole, etenikö tapahtumakulku kuvatulla tavalla ja pitääkö kertomus tarkalleen paikkansa. Sen sijaan tarina kiteyttää muutamia olennaisia seikkoja vasta muotoutumassa olleen joukkoviestimen piirteistä. Radio tarvitsi sujuvasana i sen ja havainnollistamiseen pystyvän puhujan reagoimaan nopeasti, lukemaan uutisia ja kertomaan lähetyksen kulusta sekä kestosta. Ennen muuta se kertoo, että tilanteeseen heittäytyminen ja spontaanisuus olivat tärkeitä yleisökontaktin luomisessa jo aivan sähköisen joukkoviestinnän alkuaikoina.

Juontajuuden vakiintuminen

Radio- ja televisio-ohjelmien toimittamiseen liittyvänä tehtävänimikkeenä *juontaja* on suhteellisen uusi, mutta kulttuurisena käytäntönä erilaisten tapahtumien juontaminen on vanhaa perua. Tosin siellä, missä tapahtumia on kuulutettu tai selostettu, kuuluttajan osuus

on jäänyt vähälle tutkimukselliselle huomiolle. Muun muassa ohjelmallisia työväeniltamia käsittelevissä tutkimuksissa ei juuri viitata siihen, miten ohjelmanumerojen vaihtuminen ja niiden sujuminen hoidettiin. (Seppänen 2001, erit. 118, passim; Kurkela 1983, 54–66, passim.) Se, etteivät nämä erilaiset kuuluttajien tehtävät esiinny aikalaisdokumenteissa eivätkä tutkimuksessa, kertoo toimelle annetusta vähäisestä merkityksestä. Sen sijaan sähköisen joukkoviestinnän myötä kuuluttajille tutuiksi tulleet kuuluttajat ja haastattelijat alkoivat saada lisääntyvää huomiota.

Ennen kuin ammattinimike *juontaja* vakiintui, Yleisradiossa tunnettiin termi *speaker*. Speakeriksi voitiin kutsua sekä radion että myöhemmin television haastattelevaa ohjelmantekijää. Kuitenkin 1960-luvulla Yleisradion ohjelmajohto halusi luopua englanninkielisestä speakeristä ja korvata sen suomenkielisellä ilmaisulla. Muun muassa radion ohjelmakokous keskusteli korvaavista ehdotuksista, joita olivat juontaja, johdattelijä ja kuuluttaja. Tuolloin kokouksen puheenjohtaja, Yleisradion apulaisjohtaja Helge Miettunen ei kuitenkaan suositellut kuuluttaja-termin käyttöä, koska sillä oli jo vakiintunut erityismerkitys. Johdattelijaan ei hänen mielestään myöskään sisältynyt speakerin päätehtävää, omaa tekstiä.¹ Selostaja, speaker tai juontaja oli siis ammattilainen, joka käytti omaa tekstiä, ei pelkästään ilmoittanut ohjelmatietoja, kuten kuuluttaja.

Hieman myöhemmin Helge Miettunen määritteli oppikirjassaan *Radio- ja TV-opin perusteet*, miten kuuluttaja oli julkisessa tilaisuudessa esittelijä ja seremoniamestari. Silloin kun henkilön sanallinen valmius oli niin suuri, että pääpaino siirtyi häneen, oli kyseessä ”omavaloinen puhuja, speaker”. Sellaisessa tapauksessa, että ”hänen puheensa päätehtävä oli illan tapahtumakokonaisuuden johdattelu, hänelle voitiin antaa myös johdattelijan eli juontajan nimi”. (Miettunen 1967/1966, 92–93.) Hieman ristiriitaiset määrittely-yritykset kertovat siitä, että mediaympäristön muuttuessa nämä tehtävät saivat uusia sisältöjä.

Todellinen ääniradiomavaloinen puhuja oli Niilo Tarvajärvi, jonka *Tervetuloa aamukahville* esitteli vuonna 1950 uudenlaisen ohjelmatyypin. Ruotsalaisen esikuvan mukaan rakennetussa lähetyksessä vapaasti puhuva juontaja haastatteli epämuodollisesti poliitikkoja, taiteilijoita ja urheilijoita. Tunnelmaa viritti studioyleisö. Sittemmin Tarvajärvi siirtyi toimintaansa aloittelevaan Yleisradion Suomen Televisioon ja kaupallisen Mainos-TV:n puolelle. Vaikka Niilo Tarvajärvi saattoi olla lehtien ohjelmätiedoissa ”kuuluttaja”, häntä voi pitää ensimmäisenä suomalaisen viihteen studioisäntänä ja juontajana. Hänen ohjelmissaan vieraiden saamasta huomiosta kilpaili sanavalmiin studioisännän persoonallisuus. Juuri tämä merkitsi juontajuuden vakiintumista suomalaismediaan siinä muodossa, kuin me sen nykyisin ymmärrämme.

Kuitenkin vielä vuonna 2009 on vaikea vastata täsmällisesti, mitä juontajuus on. Tämä juontaja-sanana johdannainen on jopa niin erikoinen, ettei edes Microsoft Wordin oikoluku tunnista sitä, puhumattaakaan Googlen hakukoneesta. Hakukone ehdottaa: ”Tarkoititko juontaja, juontavuus?” Varsinkin TV-juontajuutta on vaikea hahmottaa, sillä se varioituu herkästi itse juontajan, sisällön, tilaisuuden ja kontekstin mukaan. Voi olla vaikea erottaa TV-kuuluttajaa TV-juontajasta tai jopa

TV-toimittajasta. TV-juontajuuden monimuotoisuus näkyy erityisesti uusissa 2000-luvun juontajuusmuodoissa, kuten chat-, mobiilipeli- ja soittovisajuontajissa. Kaikki edellä mainitut ohjelmamuodot ovat interaktiivisia formaatteja, joiden seurauksena TV-juontajuuden kentälle on astellut myös vuorovaikutteinen juontajatyyppejä, iTV-juontaja.

Juontajan roolit

Suomessa – kuten muuallakin – television nopea yleistyminen vaikutti siihen, miten juontajuus ymmärrettiin. Televisio siirsi julkkiskulttuurin uusiin sfääreihin, ja sen onkin sanottu tekevän julkkiksista ”kotikokoisia” (Herkman 2005, 234–235). Sari Elfving on osoittanut väitöstutkimuksessaan, miten lehdistö toimi ratkaisevalla tavalla uudenlaisen mediajulkisuuden lanseeraajana ja ylläpitäjänä. Yleisradion *Jatkoaika* oli Reporadion informatiivisen ohjelmapolitiikan mukaista asiaviihdettä, jonka vetovoiman takasivat vetäjien – Lenita Airiston, Aarre Elon ja Hannu Taanilan – persoonat. Hieman myöhemmin Mainos-TV:n *M-Show* nosti ohjelmaisäntä Timo T. A. Mikkosen kansallisen julkisuuden ristiriitaiseksi hahmoksi. (Elfving 2008, 241–244.) Niilo Tarvajärvestä lähtien yleisön suhde ohjelman vetäjään polarisoitui ääripäihin: hänestä tuli samaan aikaan ihailtu ja syvästi inhottu.

Muutoksesta huolimatta voisi väittää, että vaikka juontajan nimitykset ovat vaihdelleet, hänen tehtävänsä sähköisissä joukkoviestimissä ovat säilyneet samankaltaisina ajasta tai tilanteesta toiseen. Yhä edelleen juontaja kytkee ohjelmanumerot toisiinsa ja ylläpitää suhdetta ohjelman ja yleisöjen välillä. Täten hän edustaa jatkuvuutta mediakulttuurisissa kokemuksissa ja kohtaamistilanteissa.

Television myötä vahvistunut kaksikasvoinen juontajasuhde kielii yhtäältä siitä, miten juontajat kiinnostavat persoonina, miten heihin samaistutaan ja miten heidän asemaansa jopa tavoitellaan. Toisaalta se kertoo tietynlaisesta juontajien ammattimaisuuden aliarvostuksesta ja siitä, että heitä on lupa jatkuvasti arvioida ja arvostella. Kuten monet muutkin julkkistyyppit, juontajat joutuvat arvioinnin kohteeksi kokonaisvaltaisesti. Arviointi koskee heidän puheitaan, toimintaansa, käytöstään, ulkonäköä ja vaateista sekä juontotilanteissa että niiden ulkopuolella. Tämä arviointi on muuttunut uudella tavalla julkiseksi muun muassa Internetin keskustelupalstojen kautta. Nämä foorumit omalla tavallaan dokumentoivat sellaisia julkkissuhteita ja suhtautumistapoja, jotka ovat pitkälti aiemmin jääneet suulliseen kahvipöytäkeskusteluun tai jotka ovat tulleet mediayhtiöiden ja juontajien tietoon lähinnä suoran katsoja- ja kuuntelijapalautteen kautta.

Ohjelman ja yleisön suhdetta ylläpitäessään juontaja ottaa milloin isännän tai emännän, milloin välittäjän tai tulkin roolin. Tietoteknistä termistöä soveltaen juontajaa voi ajatella myös jonkinlaisena rajapintana tai käyttöliittymänä (*interface*), jonka kautta ohjelmien, tekijöiden ja yleisöjen vuorovaikutus mahdollistuu. Kun radio viihteellistyi 1980-luvulla, yleistyivät *public access* -periaatteella tehdyt ohjelmat, joissa yleisö pääsi soittamaan ja puhumaan juontajan kanssa suoriin lähetyksiin. Radiokanavat tuottivatkin paljon vuorovaikutteisia ohjelmatyyppejä, joissa kuka tahansa pääsi esiintymään puhelimitse.

(Mustonen 2001, 129.) Kuitenkin juontajuuden suurimmat viimeaikaiset murrokset paikantuvat televisioon. Oltuaan pitkään pelkästään ohjelmavirran näyttöpäätteenä televisio alkoi muuntua 1980–1990-luvuilla vuorovaikutteisemmaksi. Varsinaisesti interaktiivisuus tuli mukaan suomalaiseen televisioon 1990-luvun alkupuolella, kun puhelinkeskukset digitalisoitiin. (Kortti 2007, 12.) TV-ruutuihin saapuivat kertaheitolla erilaiset vuorovaikutteiset peliohjelmat, kuten esimerkiksi Hugo-peikko (1993), jonka iloisen ja mieleenpainuvana juontajana toimi Taru Valkeapää. *Hugo* oli hyvin uudentyypinen TV-peliohjelma: se nappasi katsojan sohvalta television suoraan lähetykseen eli oli online-ajassa. (Ojanen 1995.) Interaktiivinen puhelinyhteys studioon ei kuitenkaan enää tuolloin ollut tuore asia suomalaisessa televisio-kulttuurissa. Esimerkiksi Jorma Pulkkinen ja Sirpa Viljamaan juontama *Ruutuysi* (myöhemmin *Ruutuässä*) oli suosittu puhelinvälitteinen ohjelma 1980- ja 1990-luvuilla. Ohjelmassa pelaajat soittivat studioon ja arvailivat, mitä vähitellen paljastettavat kuvat esittivät.

Televisioesiintymisen muistuttaa kasvokkainviestintää, koska televisio välittää nonverbaalisen viestinnän lisäksi esiintyjän tunteita ja reaktioita, ja se mahdollistaa katsojan intiimin visuaalisen kontaktin puhujaan (Isotalus 1996). Toimiva (kaksisuuntainen) ja jatkuva reaaliaikainen kommunikointi on kuitenkin pitkään puuttunut tästä yhtälöstä, jolloin on voitu puhua vain medioidusta vuorovaikutuksen simulaatiosta. iTv-formaattien myötä vuorovaikutus TV-persoonan ja katselijan välillä ei enää pelkästään ole vuorovaikutuksen simulointia, pääosin reaaliaikaisen chat-kommunikoinnin ansiosta. Tämä näkyy kaikkein selkeimmin erilaisissa peliohjelmissä, joissa on jo lähtökohdista katsojien ja käyttäjien aktivoiminen.

Kuten todettua, televisio ja uudet viestimet ovat nostaneet juontajan yhä voimakkaammin esille, vaikka tutkimuksessa juontajan työ voi jäädä näkymättömäksi ja marginaaliseksi osaksi mediakulttuuria. Tämä *Lähikuvan* teemanumero tarjoaa monipuolisen katsauksen juontajatutkimuksen mahdollisuuksiin, ja toivomme, että numero omalta osaltaan antaa lisäpontta juontajuutta koskeville tutkimushankkeille. Juontajuutta voisi lähestyä esimerkiksi mediaan liittyvien professioiden ja ammattikuvien kehityksen kautta. Niitä ylipäättään on tutkittu liian vähän.

Numeron sisältö

Teemanumeron artikkelien kirjoittajat käsittelevät monentyypistä juontajuutta. Myös käytetyt lähdeaineistot vaihtelevat. Paavo Oinonen käsittelee artikkelissaan muutamien ohjelmaesimerkein sähköisen joukkoviestinnän varhaisvuosia, jolloin monet ohjelmatoiminnan käytännöt ja lajityypit muovautuivat. Artikkelissa osoitetaan, että radion puheilmaisuus kehittyi yllättävän nopeasti. Heti kun tekniikka antoi myöten, radion ensimmäiset ohjelmanjärjestäjät Alexis af Enehjelm ja Markus Rautio laativat selostuksia, joissa he hakivat juhlanan esitelmäpuheen haastajaksi silminnäkijän aistimusvoimaista sanailua. *Lastentunnistaan* Rautio rakensi ensimmäisen vapaan radiopuheen foorumin.

Vaikka teemanumeron tapaustutkimukset painottuvat suoma-

laisjuontajiin, mukana on myös kansainvälisen mediakulttuurin näkökulma. Anu Lahtinen tarkastelee Conan O'Brienin juontajuutta yhdysvaltaisen talk show -tradition jatkumossa. Yhdysvaltoja voi-nee pitää koko lajin kotimaana, jolla on länsimaiden mahtavimmat perinteet media-alan liiketoiminnasta. Yhtäältä artikkeli käsittelee sitä, miten juontaja rakentaa itseironista komiikkaa oman henkilönsä kautta ja miten ohjelma hyödyntää sekä studioyleisöään että katsojien virikkeitä. Tällaisen episodin muodosti tähtijuontajan Suomen-vierailu ohjelmanteon merkeissä. Toisaalta Lahtinen sijoittaa O'Brienin ohjelmineen amerikkalaisen kanavakilpailun kontekstiin, jossa mediajätit kamppailevat hajaantuvista yleisöistä.

Sari Elfvingin artikkeli käsittelee lisensoidun formaatin mukaan tuotetun Suomen *Idols* -ohjelman juontajista käytyä nettikeskustelua. Tapaustutkimuksen kohteena ovat vuonna 2008 ohjelmaa juontaneen kolmikön ainoa naisjäsenä Ellen Jokikunnasta koskeneiden tyyliuomioiden kulttuuriset ulottuvuudet. Elfvingin mukaan ilta-päivälehtien nettipalstojen kirjoittajat kohdistivat Jokikunnakseen sukupuolittunutta arvostelua, jossa arvokkuuden kriteerit tuntuivat määrittävän keskiluokkaisuuden ideaalin lävitse. Vaikka Elfving ei rakenna yksiselitteistä sidosta tyyliuomioiden ja sosiaaliluokan välille, hän ehdottaa tämän yhteyden tarkempaa tutkimusta.

Pauliina Tuomen artikkeli pureutuu 2000-luvun alkupuolella syntyneeseen uudenlaiseen iTV-juontajaan, joka eroaa selkeimmin muista juontajuuden muodoista aktivoivan luonteensa ja jatkuvan reaaliaikaisen kanssakäymisen myötä. Muun muassa chat-funktion luoma vuorovaikutus TV-juontajan kanssa on muuttanut juontajan rooleja ja asemaa. Tuomi tarkastelee artikkelissaan niin iTV-juontajan ammatillista puolta kuin erilaisia roolejakin, jotka ovat interaktiivisten formaattien myötä muuttuneet esimerkiksi faniuden ja vertaistuen näkökulmista. Artikkelin aineistona toimivat tekijöiden haastattelut, jotka ainutlaatuisuutensa vuoksi valottavat iTV-ilmiötä toistaiseksi tutkimattomasta näkökulmasta.

Artikkeleita yhdistää juontajuuden vuorovaikutteisuuden korostuksen lisäksi useamman tason kontekstualisointi. Juontajuutta ei sijoiteta kulttuuriseen ja historialliseen kontekstiin ainoastaan yleisenä ilmiönä. Artikkelit osoittavat myös sen, miten juontajilla itsellään on persoonina omat historiansa, jotka ovat vaikuttaneet heidän työhönsä. Varhaiset suomalaiset radiokuuluttajat ja ohjelmanjärjestäjät ovat ammentaneet työhönsä aineksia musiikki- ja teatterialan taustastaan, yhdysvaltalaisen talk show -isännän Conan O'Brienin työssä taas näkyy hänen suhteensa improvisaatioteatteriin ja käsikirjoittamiseen.

Juontajan menneisyys on repertuaari, jonka avulla juontaja itse voi alleviivata osaamistaan ja ammattitaitoaan. Hän ikään kuin siirtää kokemuksensa juontajan työhön. Menneisyys voi olla myös painolasti, jota yleisö ei halua unohtaa. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, miten Ellen Jokikunnaksen *Idols*-juontajuutta on käsitelty netin keskustelupalstoilla. Misseys, showtanssijuus tai vastaava esilläolo-työkokemus tuntuu lyövän leimansa myös useiden tv-pelien ja soittovisojen juontajiin. Näyttää siltä, että tietynlainen "historian käyttö" juontajuutta koske- vissa keskusteluissa on sukupuolittunutta. Siinä missä ainakin osalle miespuolisista juontajista heidän taustastaan on hyötyä arvostuksen

tuottajana, naisjuontajien aiempi toiminta tai kokemus näyttäytyy harvemmin positiivisena.

Sukupuolen lisäksi juontajaan suhtautuminen on tilannesidonnaista. Se riippuu esimerkiksi ohjelmatyypistä ja juontamistilanteen sosiaalisesta hyväksyttävyydestä. Juontajaprofession sisälle voikin hahmottua jopa henkilö- ja lajityyppisidonnainen hierarkia. Arvostus ja ammatti-identiteetti syntyvät usein ammattikäytännön, yleisösuhteen ja profession yhteiskunnallisen roolin kautta. (Heinonen 1999.) Yleisesti arvostetuimpia ovat uutisankkurit, ammattiselostajat ja Yleisradion kuuluttajat. Heitä heikommassa asemassa ovat TV-mobiilipelien leikkittäjät ja -sedät, karaokeisännät sekä uusien tv-kanavien ohjelmaspiikkerit. Arvostus toki voi vaihdella yleisökohtaisesti – eikä arvostus tarkoita samaa kuin maine.

Turussa ja Porissa Snellmanin päivänä 12.5.2009

Paavo Oinonen, Jaakko Suominen ja Pauliina Tuomi

Lähteet

Arkisto

Suomen Elinkeinoelämän Keskusarkisto, ELKA

Yleisradion arkisto

H1:5 Ohjelmakokousten pöytäkirjat

Kirjallisuus

Elfving, Sari (2008) *Taikalaatikko ja tunteiden tulkit: Televisio-ohjelmia ja -esiintyjiä koskeva kirjoittelu suomalaisissa lehdissä 1960- ja 70-luvuilla*. Tampere: Tampere University Press.

Heinonen, Ari (1999) *Journalism in the Age of the Net. Changing Society, Changing Profession*. Tampere: University of Tampere.

Herkman, Juha (2005) *Kaupallisen television ja iltapäivälehtien avoliitto – median markkinointumisen ja televisioituminen*. Tampere: Vastapaino

Isotalus, Pekka (1996) *Toimittaja kuvaruudussa: televisioesiintymisen vuorovaikutuksen näkökulmasta*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Kortti, Jukka (2007) *Näköradiosta mobiilitelevision – Televisioteknologioiden sosiokulttuurista historiaa. Tekniikan Waiheita 2/2007*.

Kurkela, Vesa (1983) *Taistojen tiellä soiteltiin – ja soiton tahdissa tanssittiin: varkauteilaiset työväenilmat ja niiden musiikki työväen osakulttuurin kaudella*. Työväenmusiikki-instituutin julkaisuja 2. Jyväskylä: Työväenmusiikki-instituutti.

Miettunen, Helge (1967/1966) *Radio- ja TV-opin perusteet*. Toinen painos. Helsinki: Weilin & Göös.

Mustonen, Anu (2001) *Mediapsykologia*. Porvoo: WS Bookwell Oy.

Ojanen, Soila (1995) *Visailuviihde arvuuttelun perinteen jatkajana – tutkimus television peliohjelmista ja niiden katsojien kokemuksista*. Pro gradu, Turun yliopisto.

Saarenheimo, Eero (1995) *Rakas vanha radio*. Helsinki: Painatuskeskus.

Salomaa, Pertti (1989) *Dokumentaarinen radioilmaisuus*. Suunnittelu- ja tutkimusosasto, sarja B 1/1989. Helsinki: Oy Yleisradio Ab.

Seppänen, Anne (2001) Iltamat – tamperelaista populaarikulttuuria 1880–1917. Teoksessa Tapio Lehtonen (toim.) *Tampere: Tutkimuksia ja kuvauksia XI*. Tampereen Historiallisen Seuran julkaisu XVI. Tampere.